

बी.ए. समाजशास्त्र

बी.ए. भाग—१

सेमेस्टर - १

युनिट क्रमांक	अभ्यासक्रम	विद्यार्थी काय शिकतात?
* युनिट-१ - समाजशास्त्राचे आकलन	<p>1) समाजशास्त्राचा उदय आणि विकास</p> <p>2) समाजशास्त्राचा अर्थ</p> <p>3) समाजशास्त्र एक शास्त्र</p> <p>4) समाजशास्त्राचे स्वरूप व व्याप्ती, असमाजशास्त्राचा अभ्यास विषय</p> <p>5) समाजशास्त्राचा राज्यशास्त्र व अर्थशास्त्राशी संबंध, समाजशास्त्राचे महत्व</p>	समाजशास्त्र या विषयाचे अध्ययन उदय व विकास कसा झाला. समाजशास्त्राचा नेमका अर्थ काय. विषयाची व्याप्ती इतर शास्त्रांच्या अभ्यासासाठी कसे उपयुक्त आहे व संबंध कसा आहे यासंबंधी विद्यार्थी शिकतात. तसेच व्यावहारिकदृष्ट्या समाजशास्त्राचे महत्व कशाप्रकारे आहे यांची विद्यार्थ्यांना जाणीव होते.
* युनिट - २ - समाजशास्त्रातील मुलभुत संकल्पना	<p>1) समाज – समाजाचा अर्थ व वैशिष्ट्ये</p> <p>2) सामाजिक गट – सामाजिक गटाचा अर्थ व वैशिष्ट्य, सामाजिक गटाचे प्रकार – प्राथमिक गट, दुयम गट, प्राथमिक आणि दुयम गटाची वैशिष्ट्ये आणि महत्व</p> <p>3) मर्टनचे दृष्टिकोन संदर्भ गटाच्या संदर्भात</p> <p>4) सामाजिक संरचना – सामाजिक संरचनेचा अर्थ व घटक, सामाजिक दर्जा – सामाजिक दर्जाचा अर्थ व प्रकार</p>	समाजशास्त्रीय संकल्पना समाज, सामाजिक गट व त्याचे प्रकार याचे विद्यार्थ्यांना ज्ञान मिळते. तसेच मर्टन या समाजशास्त्रज्ञानी संदर्भ गटाच्या संदर्भात दिलेल्या सिंध्दाताची ओळख होते. सामाजिक संरचना म्हणजे काय? तसेच सामाजिक संरेमुळे समाज कसा सुसंघटीत टिकून राहतो याचे विद्यार्थ्यांना ज्ञान मिळते. सामाजिक दर्जा मिळविण्यासाठी कोणते घटक महत्वाचे असतात. व दर्जा कसा वाढवावा हे विद्यार्थ्या शिकतात.
* युनिट -3- सामाजिक संस्था	<p>1) सामाजिक संस्थेचा अर्थ आणि वैशिष्ट्य</p> <p>2) कुटुंब – अर्थ, वैशिष्ट्ये, प्रकार, कुटुंब संस्थेच्या कार्यातील बदलते स्वरूप</p> <p>3) विवाह – अर्थ, विवाहाचे उद्देश, वैशिष्ट्ये, प्रकार, विवाहाच्या स्वरूपातील बदल.</p> <p>4) धर्म – अर्थ व मुलभुत वैशिष्ट्ये, धर्माची प्रकाय</p>	समाजातील विविध संस्था त्यांची कार्य याबाबत विद्यार्थ्यांना ज्ञान मिळते. सामाजिकदृष्ट्या कुटुंब, विवाह व धर्म यांची कार्य व महत्व विद्यार्थी जाणवयाचे प्रयत्न करतात.
* युनिट - 4 - संस्कृती आणि	<p>1) व्याख्या , संस्कृतीचे प्रकार , संस्कृतीची वैशिष्ट्य , संस्कृतीचे घटक</p>	संस्कृती व सामाजिकरण हे मानवी जीवनासाठी किती उपयुक्त आहे. याची विद्यार्थ्यांना जाणीव होते व ते

सामाजिकरण	<p>2) सामाजिकरण – सामाजिकरणाचा अर्थ, सामाजिकरणाचे महत्व, सामाजिकरणाच्या (अवस्था) पायऱ्या</p> <p>3) सामाजिकरणाची माध्यम</p> <p>4) सामाजिकरणाचे महत्व</p>	<p>योग्य प्रकारे सामाजिक जिवनात सामाजिकरण किती महत्वाचे आहे हे ओळखून योग्य सामाजिकरणाचे धडे गिरवत असतात. व सामाजिक जिवन अधिक सुंदर बनविण्याचा प्रयत्न करतात.</p>
-----------	--	--

सेमेस्टर - 2

युनिट क्रमांक	अभ्यासक्रम	विद्यार्थी काय शिकतात?
* युनिट-1 - सामाजिक स्तरीकरण आणि सामाजिक गतिशीलता	1) सामाजिक स्तरीकरण - अर्थ 'व्याख्या आणि वैशिष्ट्ये' 2) सामाजिक स्तरीकरणाची कार्य आणि अप्रकार्य 3) सामाजिक स्तरीकरनाचे घटक - जात आणि वर्ग- अर्थ आणि वैशिष्ट्ये ' 4) सामाजिक गतिशीलता - अर्थ आणि प्रकार (रेखिय, स्तंभीय)	समाजामध्ये श्रेष्ठ, कनिष्ठ स्तर कोणत्या गोष्टिवरून पडतात. आपला दर्जा वाढविण्यासाठी काय करायला हवे. तसेच समाजातील उच्च निच्चतेची दरी वाईट परिणामाला जन्म देते याची जाणीव होते. गतिशीलता यामुळे सामाजिक बदल झापाटयाने वाढते गतिशील राहण्यास प्रेरणा मिळते.
* युनिट - 2 - सामाजिक अनुचलन 'सामाजिक विचलन आणि सामाजिक नियंत्रण	1) सामाजिक अनुचलन - अर्थ आणि कारणे 2) सामाजिक विचलन - अर्थ आणि कारणे ' 3) सामाजिक नियंत्रण - अर्थ आणि आवश्यकता 'सामाजिक नियंत्रणाचे प्रकार' 4) सामाजिक नियंत्रणाचा अर्थ आणि साधने	समाजातिल निती नियमांना अनुसरून वर्तन घडावे त्याला अनुचलन म्हणतात व त्याची कारणे कोणती हे विद्यार्थी जाणतात. विचलनात्मक वर्तनाचा अर्थ समजून व्यक्तीकडून विचलनात्मक वर्तन का घडून येतात हे विद्यार्थी शिकतात. सामाजिक नियंत्रण टिकविण्यासाठी विद्यार्थी प्रेरित होतात.
* युनिट -3- सामाजिक बदल	1) सामाजिक परिवर्तनाचा अर्थ 2) सामाजिक परिवर्तनाची वैशिष्ट्ये 3) सामाजिक परिवर्तनाचे घटक: भौगोलिक, लोकसंख्याशास्त्र, तंत्रज्ञान, सामाजिक सांस्कृतिक ' 4) सामाजिक परिवर्तनाचे प्रकार	सामाजिक परिवर्तन म्हणजे काय हे विद्यार्थीना माहिती मिळते, त्याब्दारे समाजात कोणते बदल घडून येतात परिवर्तन घडून येण्यास कोणती कारणे कारणीभूत आहेत हे विद्यार्थी शिकतात व सामाजिक परिवर्तनाच्या प्रकारामधून कोणते परिवर्तन उपयुक्त असते ही जाणीव ठेवून समाजाला पोशक सामाजिक परिवर्तन घडून येण्यास मदत होते.
* युनिट - 4 - समाजशास्त्रातील मुख्य दृष्टीकोण '	1) संरचनात्मक प्रकार्यवादी दृष्टीकोन: आर'मर्टन 2) विरोधाभास दृष्टीकोन: के मार्क्स 3) स्त्रीवादी दृष्टीकोन	विद्यार्थीना समाजशास्त्रातील मुलभूत दृष्टिकोण याबाबत माहिती मिळते. ज्यामुळे समाजातील घटनांकडे पाहण्याचा विद्यार्थ्यांचा दृष्टिकोण वेगळा बनतो. ती चिकित्सक दृष्टिकोनातून एखादया घटनांकडे बघत असतात.

गोंडवाना विद्यापीठ, गडचिरोली
बी.ए. द्वितीय (समाजशास्त्र)
समकालीन भारतात सामाजिक समस्या

सेम - III

परीक्षेची उद्दीष्टे -

१. भारतातील समाज ज्या समस्यांना तोंड देत आहे त्यावर आधारित आहे
२. अशा प्रकारे पेपर विद्यार्थ्यांना हे जाणून घेण्याच्या उद्देशाने आहे स्वरूप, कारणे आणि त्या समस्यांचे परिणाम तसेच त्यांचे निर्मुलन करण्याचे उपाय.

युनिट क्रमांक	अभ्यासक्रम	विद्यार्थी काय शिकतात?
UNIT - I: सामाजिक समस्या	1. सामाजिक समस्येची संकल्पना, अर्थ व व्याख्या 2. सामाजिक समस्येची वैशिष्ट्ये 3) सामाजिक समस्येची कारणे 4) सामाजिक समस्यांचा दृष्टीकोन	समाजातील ज्या सामाजिक समस्या असतात त्या ओळखण्याचे तंत्र विद्यार्थ्यांना प्राप्त होत असते. सामाजिक समस्यांचे विविध दृष्टिकोण विद्यार्थी आत्मसात करतात.
UNIT - II: भारतीय समाजीतील संरचनात्मक प्रश्न, आणि समस्या	1. जातीविषयक संरचनात्मक असमानता-अर्थ, कारणे, परिणाम आणि उपाय 2. अनु. जाती व इतर मागासवर्गांय लोकांच्या समस्या 3. अनु. जातीकरीता राज्यघटनेतील तरतुदी 4. मंडळ आयोग- इतर मागास जातीकरीता	भारतीय समाजातील संरचनात्मक प्रश्न याबाबत विद्यार्थी चिकित्सक पद्धतीने समजण्याचा प्रयत्न करतात. जातीविषयक असमानता तसेच भारतातील बहूसंख्य लोकांच्या समस्या निर्मितीची कारणे व त्यावरील उपाय याविषयी ज्ञान आत्मसात करतात.
UNIT - III: कौटुंबिक प्रश्न आणि समस्या	1. समकालीन भारतीय कुटुंब व्यवस्था, आंतर पिढी व पिढीअंतर्गत संघर्ष, अर्थ, कारणे, उपाय 2. हुंडा, घटस्फोट आणि कौटुंबिक अत्याचार-अर्थ, कारणे, उपाययोजना 3. वृद्धांच्या विविध समस्या- शारीरिक, आर्थिक, सामाजिक, आरोग्य, मानसिक, अर्थ, कारणे व उपाय	भारतीय समाजातील विविध कौटुंबिक प्रश्न त्याची कारणे व उपाय यासंबंधी विद्यार्थी ज्ञान मिळवितात. कौटुंबिक प्रश्न हे दिवसेदिवस गुंतागुंतीचे बनत जातात ते वेळीच सोडविण्याच्या दृष्टीने कोणते पाउल उचलावे याबाबत विद्यार्थ्यांना माहिती मिळते.
UNIT - IV: भारतीय ग्रामीण समुदाय	1. स्थलांतरण- कारणे व परिणाम (अर्थ) 2. बेरोजगारी- कारणे, परिणाम, उपाय 3. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या- अर्थ, कारणे, परिणाम	भारतातील ग्रामिण आदिवासी समुदायातील अनेक प्रश्न समजण्याचे विद्यार्थी प्रयत्न करतात. स्थलांतरण, बेरोजगारी, शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या त्यांची कारणे व उपाय याबाबत चिकित्सक अध्ययन करतात.

सेम - चतुर्थ

युनिट क्रमांक	अभ्यासक्रम	विद्यार्थी काय शिकतात?
UNIT - I: विस्थापन आणि पुनर्वसन:	1. विस्थापन: - अर्थ कारणे आणि परिणाम 2. पुनर्वसन: - संकल्पना समस्या व योजना.	विस्थापनाचा अर्थ समजून विद्यार्थी त्याची कारणे व परिणाम जाणून घेतात पुनर्वसन ही संकल्पना समजून समस्या व उपाययोजना जाणून घेतात.
UNIT - II: असहिष्णुता, दंगा आणि गुन्हा	1. जातीय, धार्मिक आणि सांस्कृतिक असहिष्णुता 2. जातीय दंगल, जाती आणि जातीय संघर्षाची संकल्पना. 3. स्त्रियांवर आणि हिंसाचारात झालेल्या हिंसा आणि गुन्हा. 4. असहिष्णुता, दंगा आणि गुन्हेगारीवरील उपाययोजना.	समाजातील विविध घटकांमध्ये असलेली असहिष्णूता, जातीय दंगल, संघर्ष स्त्रियांवरील गुन्हे या गंभीर समस्याबाबत विद्यार्थीना माहिती मिळतो व त्यावरील उपाय कोणते योजले पाहिजे यावर कार्यप्रवण केले जाते.
UNIT - III: भष्टाचार	1. अर्थ, व्याख्या आणि भष्टाचाराचे प्रकार. 2. भष्टाचार प्रवृत्त करणारे घटक 3. भष्टाचारावरील उपाययोजना.	भष्टाचाराचा अर्थ विद्यार्थी समजून घेतात. भष्टाचाराचे विविध प्रकार तसेच विविध घटक याची माहिती घेवून त्यावरील उपायाबाबत माहिती घेतली जाते व कार्यप्रवण केले जाते.
UNIT - IV: लोकसंख्या समस्या	1. लोकसंख्या प्रोफाइल: लोकसंख्या स्फोट, कारणे लोकसंख्या, लोकसंख्येचे परिणाम 2. लोकसंख्या नियंत्रणासाठी नियोजन. 3. लोकसंख्या शिक्षण: - त्याचे सामाजिक आर्थिक आणि राजकीय परिमाण.	लोकसंख्या स्फोटाची विषणता विद्यार्थी लक्षात घेतात त्याचे परिणाम नियंत्रणाचे उपाय याबाबत विद्यार्थीना माहिती दिली जाते. चर्चा विमर्श करून समाज निकोप राखण्यासाठी विचार करण्यास बाध्य केले जाते.

बी.ए. III (समाजशास्त्र)

आदिवासी समाजाचे समाजशास्त्र

सेम - V

युनिट क्रमांक	अभ्यासक्रम	विद्यार्थी काय शिकतात?
UNIT - I: आदिवासींची संकल्पना	<p>a. Meaning and definition. (अर्थ आणि व्याख्या)</p> <p>b. Characteristics of Tribal Society. (आदिवासीं समाजाची वैशिष्ट्ये)</p> <p>c. Difference between tribe and caste. (जमात व जात यातील फरक)</p> <p>d. Demographic profile – habitat, distribution and concentration of tribal people, tribal zones, sex ratio. (भौगोलिक आणि प्रादेशिक वर्गीकरण)</p>	आदिवासी समुह कोणाला म्हणतात. त्याची वैशिष्ट्ये काय? जात व जमात यातील फरक व भारतातील आदिवासी लोकांचे भौगोलिक व प्रादेशिक वर्गीकरण यासंबंधी विद्यार्थी ज्ञान मिळवितात. आपल्या ज्ञानाच्या कशा वाढवितात.
UNIT - II: आदिवासी सामाजिक संघटना	<p>a. Family – meaning & definition, characteristics, types, functions, matriarchal family – Khari, Garo, Nair, patriarchal family. (आदिम कुटुंब संस्था)</p> <p>b. Marriage – meaning, definition, aims, characteristics, types, way of acquiring mates. (विवाह संस्था)</p> <p>c. Kinship – meaning, definition, types, importance. (आदरसंस्था)</p> <p>d. Status & role of women in tribal society – meaning, definition of status & role, status of women in matriarchal tribal society & patriarchal tribal society (दर्जा आणि स्त्रियांची भूमिका)</p>	आदिवासी समाजातील विविध संस्था व संघटना समजण्याचा विद्यार्थी प्रयत्न करतात. कुटुंबसंस्था, विवाहसंस्था, आप्तसंबंधव्यवस्था तसेच आदिवासी समाजातील स्त्रियांचा दर्जा व त्यांची भुमिका जाणून घेण्याचा प्रयत्न करतात.
UNIT - III: सामाजिक गतिशिलता आणि परिवर्तन	<p>a. Meaning & definition of social mobility & change. (अर्थ आणि व्याख्या)</p> <p>b. Hinduization & Sanskritization. (हिंदूकरण आणि संस्कृतीकरण)</p> <p>c. Formation of tribal states, the impact of colonial rule on Tribal society. (आदिवासी राज्यांची निर्मिती)</p> <p>d. Post – independence Scenario, tribal development. (सांतंत्र्योतर आदिवासी विकास)</p>	आदिवासी समाजात होत असलेले बदल व परीवर्तन समजण्यासाठी त्यांच्यातील गतिशिलता जाण्याचे प्रयत्न विद्यार्थी करतात. तसेच हिंदूकरण आणि संस्कृतीकरणामुळे आदिवासी लोकांत बदल कसे होत आहेत ते समजण्याचा व जाणण्याचा प्रयत्न विद्यार्थी करतात. आदिवासी राज्यांची निर्मिती व स्वातंयनंतर आदिवासी लोकांचा कितपत विकास होत आहे याबाबत विद्यार्थी जाणून

		घेतात.
UNIT - IV: आदिवासीची अर्थव्यवस्था	<p>a. Meaning & definition, characteristics. (अर्थ, व्याख्या आणि वैशिष्ट्ये)</p> <p>b. Classification of Tribal economy, Economic factors in Tribal Economy. (आदिवासी अर्थव्यवस्थेचे वर्गीकरण)</p> <p>c. Concept of property in Tribal Society, types of property. (आदिवासी समाजात संपत्तीची संकल्पना)</p> <p>d. Nature of tribal economical change. (आदिवासी अर्थव्यवस्थेचे बदलते स्वरूप)</p>	आदिवासी समाजातील अर्थव्यवस्था कशी चालूते. ते समजण्याचे व जाणण्याचे विद्यार्थी प्रयत्न करतात. तसेच आदिवासी लोकातील अर्थव्यवस्था कशी आधुनिकीकरणासोबत बदलत आहे याबाबत विद्यार्थी ज्ञान प्राप्त करतात.

-सेम - सहावा

चुनिट क्रमांक	अभ्यासक्रम	विद्यार्थी काय शिकतात?
UNIT - I: आदिवासी कायदा आणि न्याय	अ. राजकीय संघटनेचा अर्थ. बी. आदिवासी समाजातील आदिवासी कायदा व न्याय सी. आदिवासींमध्ये आरक्षण, अनुसूची पाचवीची तरतुद, पेसा कायदा 1996, महाराष्ट्रात पेसा कायद्याची अंमलबजावणी, वन कायदा	आदिवासी समाजातील कायदा न्याय राजकीय संघटना कशी असते याबाबत विद्यार्थी जाणून घेतात. तसेच आदिवासी समाजातील आरक्षण, अनुसूची पाचवीची तरतुद, पेसा कायदा १९९६, वन कायदा व त्याची अंमलबजावणी याबाबत माहिती होते.
UNIT - II: आदिवासी धर्म आणि जादू	अ. धर्माच्या उत्पत्तीचे सिद्धांत. बी. धार्मिक श्रद्धा, विधी, पूजा. सी. आदिवासींमध्ये जादू डी. शामन आणि पुजारी यांची भूमिका ई. अमानुष दुष्कर्म आणि अघोरी प्रथा आणि काळा प्रतिबंध जादू कायदा- २०१३.	धर्माची उत्पत्ती कशी झाली त्याचे विविध सिद्धांत, धार्मिक श्रद्धा, विधी, पूजा, जादू, शामन आणि पुजारी यांची भूमिका विद्यार्थी समजून घेतात. अमानुष दुष्कर्म आणि अघोरी प्रथा आणि काळी जादू प्रबंध कायदा-२०१३ बाबत माहिती होते. व त्यांच्याकडून अशा दुष्कर्म प्रक्रियेपासून दूर राहण्यास समाजात जाणिव जागृती केली जाते.
UNIT - III: सामाजिक चळवळ.	अ. सामाजिक चळवळीचा अर्थ. बी. सामाजिक चळवळीची वैशिष्ट्ये. सी. आदिवासी चळवळ i) संथाल चळवळ ii) खारवार चळवळ iii) बिरसा मुंडाची चळवळ iv) झारखंड चळवळ	भारतातील आदिवासी समाजातील विविध चळवळीबद्दल विद्यार्थ्यांना माहिती होते. आदिवासी चळवळी या भारतीय स्वांत्र भिलविण्यासाठी कशा प्रयत्नरत होत्या व आदिवासी समाजाला विविध प्रश्न दुर करण्यासाठी उपयुक्त होत्या याबाबत जाणिव केली जाते.
UNIT - IV: भारतातील आदिवासींच्या मुख्य समस्या	अ. आदिवासींच्या समस्यांची कारणे बी. आदिवासींच्या समस्यांचे स्वरूप. i) सामाजिक आणि सांस्कृतिक समस्या ii) आर्थिक समस्या iii) आरोग्याच्या समस्या iv) शोषण समस्या सी. आदिवासी एकता आणि ओळख i) अलगाव ii) आत्मसात iii) एकत्रीकरण iv) नेहरूंनी पंचशीलचा विचार डी. आदिवासी कल्याणाची धोरणे. ई. विदर्भातील प्रमुख जमाती. कुमारी माता, कुपोषणाची समस्या आणि नवजात बालमृत्यू गोंड, कोलाम, कोरकू आणि बंजारा.	आदिवासी समाजांच्या विविधांगी समस्या व त्याचे स्वरूप विद्यार्थी जाणून घेतात नेहरूंचे पंचशील धोरण, तसेच विदर्भातील आदिवासी समातींची माहिती विद्यार्थ्यांना होते. एकंदरित विद्यार्थ्यांना आपल्या भागातील आदिवासी समाजाची ओळख पटून त्यांच्याशी एकरूप होण्यास मदत होते.

Prof. Vitthal S. Atram
Assistant Professor
H.O.D., Sociology

**Shree Shivaji Arts, Commerce
& Science College Rajura**